

რევაზ შეროზია

"ვეფხისტყაოსნის" ენის გობი საკითხისათვის

1. სპეციალისტებისთვის ცნობილია თვალსაზრისები, რომლებიც "ვეფხისტყაოსნის" ენის, სიუჟეტისა თუ სხვა საკითხებს ეხება. საინტერესო მოსაზრებებია გამოთქმული პოემის ავტორის სადაურობასთან დაკავშირებით.

ენობრივი თვალსაზრისით "ვეფხისტყაოსანს" ისეთივე დიდი ადგილი უკავია ქართველურ სივრცეში, როგორც "სიტყვის კონას"; შოთა რუსთაველიცა და სულხან-საბაო მხოლოდ სალიტერატურო მონაცემებით არ კმაყოფილდებიან. მათთვის ერთნაირად მნიშვნელოვანია ქართველური სისტემის ნებისმიერი სტრუქტურული ვარიანტი, მეტყველების ცალკეული ფორმა. ამიტომაც, როცა ვცდილობდით, ძველ სალიტერატურო ენაში გამოგვევლინა თანამედროვე მეგრულ-ლაზური მეტყველებისათვის დამახასიათებელი სტრუქტურული ელემენტები, ან ამ მეტყველებიდან სალიტერატურო ვარიანტში დამკვიდრებული ფორმები, "ვეფხისტყაოსანს" განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა; ჯერ ერთი, რუსთაველი იყო "დიდი შემკრები ქართული მეტყველებისა, ქართული ენის მაღალი კანონმდებელი და შეუმუსვრელი დუდაბი ქართული ენის კულტურისა" (კ. გამსახურდია); მეორეც, პოემა ხომ იმ დროსაა შექმნილი, როცა საქართველო კიდევ **ერთხელ გამოლიანდა** როგორც პოლიტიკურ-გეოგრაფიული, ისე ეროვნული ფასეულობების თვალსაზრისით.

შენიშვნა: ცხადია, ჩვენთვისაც სრულიად მიუღებელია ე.წ. "ქართიზაციის" თეორია! (სამართლიანად მიუთითა პროფ. ტ. ფუტყარაძემ ქართის ტომის არარსებობაზე საისტორიო წყაროებში). დასაძინია, რომ საინტერესო, აკადემიურ დონეზე შედგენილ კრებულში "საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია" შეტანილია ამ "თეორიით" ნასაზრდოები ასეთი ანტიმეცნიერული მოსაზრებები: "როდესაც ... დასავლეთი საქართველო ერთ სახელმწიფოდ გაერთიანდა, მოსახლეობამ არა მარტო ბერძნული პოლიტიკური გავლენისაგან შესძლო განთავისუფლება, არამედ ბერძნული, მისთვის უცხო ენაც უარყო და უკვე **დიდი ხნის წინ შეთვისებულ ქართულ ენას, ქართლის სახელმწიფოებრივ კულტურას და სოციალურ ურთიერთობას საბოლოოდ ეზიარა...**" (გვ. 357 დ. მუსხელიშვილის "ქართველთა თვითსახელწოდების ისტორიისათვის". ხაზი ჩვენია. რ.შ.)

2. პოემაში და ელემენტდართულ ნაცვალსახელთა ფორმები ხშირად არ გვხვდება — სულ თერთმეტი შემთხვევა დასტურდება. ამჯერად არ ვეხებით მისი სეგმენტაციისა თუ წარმომავლობის საკითხს (იხ.: არნ. ჩიქობავა, 1936, 1937; ვ. თოფურია, 1937; ტ. მარტიროსოვი, 1959; აკ. შანიძე, 1973; ბ. გიგინეიშვილი, ზ. სარჯველაძე, 1978; ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000; ტ. ფუტყარაძე, 2009; რ. შეროზია, 2011). ყურადღებას იქცევს ის, რომ ეს ფორმები პოემის ენობრივი ქსოვილისათვის ისეთივე "ბუნებრივი" არ ჩანს,

როგორც **კე(ნ)**, **თან**, **თვის** ან უფრო ძველი ნანათესაობითარი ვითარებითი მაგალითები.

რვა შემთხვევაში **და-ს** მნიშვნელობა ტოლია **თვის** თანდებულისა: კვლავ ბრძანეს: „მონა თორმეტი შევსხათ ჩვენ თანა მარებლად, თორმეტი **ჩემდა** ისრისა მომრთმევლად, მოსახმარებლად“ (72,2).

“თულა დავრჩე, გამსახურებდე, **შენდა** მსხვერპლსა შევსწირვიდე“ (821,4).

“ვერ დავდგები შეუყრელად **ჩემდა** ცეცხლთა მომდებრისად“ (796,3)...

ერთგან **და** თანაობის აღმნიშნელია:

“რასაცა მიზამთ, თქვენ იცით, ფრიდონ **თქვენდავე** ხლებულა“ (1519,4).

“ვეფხისტყაოსნამდელ“ სამწერლო ენაში შენიშნულია, რომ **და** მიმართულებითის ფუნქციითაც გამოიყენებოდა (ფენრიხი, სარჯველაძე, 2000). პოემაში მხოლოდ ერთი მაგალითია ასეთი:

“ისია ჩემი გამზრდელი და **თქვენდა** მოგებებულა“ (1519.1).

მეგრულ-ლაზურ მეტყველებაში **და** I-II პირისათვის (და მისი ოდენ ახმოვნინანი ვარიანტი III პირისათვის) დღემდე მოქმედი სტრუქტურული გლემენტი: ჩქიმდა (ჩემდა), სქანდა (შენდა), თიშა<თიშდა (მისდა). მისი ძირითადი ამოსავალი დანიშნულება მიმართულების (უფრო ზუსტად, ორიენტაციის) გამოხატვა ჩანს; იგი უპირისპირდება დაწყებითის (დაშორებითის) **დე>ე** ნიშნებს: ჩქიმდე (ჩემგან), სქანდა (შენგან), თაშე<თიშდე (მისგან). მსგავს ოპოზიციურ წყვილს ძველ სამწერლო ენაში **მი(მართ)** და **მო(მართ)** თანდებულები ქმნიდნენ, რომლებიც შესაბამის კონტექსტში **და-ს** მოსდევდნენ: ჩუენდა მომართ იტყვ იგავსა ამას ანუ ყოველთა მიმართ“ (ლ. 12.41).

შემდგომში ეს ოპოზიცია მოიშალა: **მომართ//მო** (ჩემდამო) ქრება და **თვისკენ**:.. თანდებულებს ეკისრება შესაბამისი შინაარსის გადმოცემა (შენდამი ნაშთის სახით დღემდე შემოგვრჩა, როგორც ამას ა. შანიძე მიუთითებდა). ანალოგიური ვითარება იკვეთება „ვეფხისტყაოსანშიც“. ამიტომ პოემაში გამოიყენებული ფორმები (**ჩემდა** მომრთმევლად; **შენდა** შევსწირვიდე...) სალიტერატურო ენის განვითარების ამ ეტაპზე კანონიკური არ ჩანს. რუსთაველის გასაოცარი ნიჭი, სათქმელის რიტმისა და რითმისათვის გამოძებნოს საუკეთესო მხატვრული ფორმა, ამ ვითარებას ვერ აგვიხსნის.

“ვეფხისტყაოსანში“ ასევე იქცევს ყურადღებას, ერთი მხრივ, **იცნობის**, **მიიხვდომის**, **გარდინდების**, **დაიფასების**, **ითქმი**, **ინახვისმცა**, **ამელებოდა**... ტიპის მაგალითების სიმრავლე (ცხადია, არა - სიჭარბე); მეორე მხრივ, **იცის** ზმნის ობიექტური ფორმები, რომლებიც უძველეს ტექსტებშიც არქაიზმებად განიხილება:

“აწცა **მიცოდი** საშენოდ მითვე პირითა მტკიცითა!“ (419,2).

“შენ **გიცი** კარგი მოყვარე, ერთგული, მისანდობელი.“ (1272,1).

“ანუ ვინ **მიცის** ცოცხალი, მიწასა ზედა მტკებნელი?“ (1290,2).

ორივე ფაქტი უძველესი სამწერლო ენისა და მეგრულ-ლაზური მეტყველების თავისებურებებს გვახსენებს. თუმცა, ამ მონაცემებს უფრო დეტალური და ფართო განხილვა სჭირდება.

3. „ვეფხისტყაოსანში“ ვხვდებით სიტყვაფორმებს, რომელთა ანალიზი შესაძლებელია მეგრულ-ლაზურის მონაცემთა გათვალისწინებით.

ა. **ლამ** ძირი “ვეფხისტყაოსნამდელ” მონაკვეთში არ ჩანს. არ არის ის არც “სიტყვის კონაში”. “ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის” მიხედვით, ეს არის “წყლის დანალექი წმინდა სილა”. **ლამინი** ნაწარმოები ფუძე დასტურდება ხევსურულში, სადაც იგი, ალ. ჭინჭარაულის განმარტებით “წყალში დამხრჩვალის ეპითეტია”. მეგრულ მეტყველებაში **ლამე** აღნიშნავს ოდნავ სველს, ბოლომდე გაუმშრალებელს, დანამულს (შდრ., ი. ყიფშიძე).

პოემაში ამ ძირისაგან ნაწარმოები რამდენიმე ფორმა გვხვდება:

“შბთ თვალთა ცრემლნი სდიოდეს, მინდორთა **მოსალამენი**“ (223,4).

“თვალთაგან ცრემლნი **დალამნეს**“ (952,2).

“მო-ვით-გითხრა ცრემლთა **ლამით?**“ (1116,4).

“მათ ცრემლი **დაილამიან**“ (1623,4).

აგრეთვე: **სალამე, ვლამე, ვლამეთ...** ფორმათა **ლამ** ძირი სისველესთან (ცრემლის დენასთან) არის დაკავშირებული ისევე, როგორც მეგრულში.

ბ. ტარიელი ხატაელებზე გალაშქრების ამბავს უყვება ავთანდილს:

“იგი ვარსკვლავთა ურიცხვნი მოკრბეს ინდოთა სპანია“,

“შორით და ახლოთ ყველაი მართ ჩემკე **მონასხბანია**“ (408.3).

სასკოლო ტექსტის გამომცემელი აღნიშნულ სიტყვას განმარტავს, როგორც “სასწრაფოდ გამოშურებულნი, ცხენთა ნავარდით წამოსულნი”. სავარაუდოა, რომ აქ მეგრულში დადასტურებული **სხაბ** ძირი გვქონდეს, რომლის ერთ-ერთი მნიშვნელობაა “სწრაფად მისვლა, მიხტომა” (ი. ყიფშიძის მიხედვით, **მონსხაბუა**): **მესხაბილო** საქმე ვეკეთებ (მიხტომით, სისწრაფით საქმე ვერ გაკეთდება); **გეშასხაბუნს** (ამობტება)...

სხაბ ძირი ზ. სარგველადეს დაკავშირებული აქვს ფშაური მეტყველების **გამოვსხვებ** ფორმასთან, რაც სარწმუნო არა ჩანს არამარტო ფონეტიკური დაბრკოლების გამო; **სხვებ** ძირი არ დასტურდება არც ძველ სილიტერატურო ენაში. უფრო საინტერესოდ გამოიყურება ხევსურულში დადასტურებული **სხაპნი** “მათრახით, წნელით და მისთ. ცემის ხმა. “იქავ შეჯდება ლურჯასა, **სხაპნი** იქნან მათრახისანი” (ხევსურულის ლექსიკონი).

გ. “ვეფხისტყაოსნის” გამოცემებში გვხვდება **მაჯაშისა** და **მაჯასისა** ფორმები:

“შან სხვა იხმოს მკურნალი და მაჯაშისა შემტყობარი“ (667,2).

სავარაუდოა, რომ **მაჯასისა** კონიუნქტურაა და, ამავე დროს, ხელოვნური, ენობრივად არარეალური — მიცემითის ფორმა ნათესაობითის ფუძედ. **მაჯაშისა**, საფიქრებელია, შედგებოდეს მეგრულ-ლაზური **მაჯაშ** ნათესაობითის ფორმისაგან, რომელიც სალიტერატურო ნათესაობითის ნიშნით არის გაფორმებული.

მონასხბანია და **მაჯაშისა** პოემაში თითოჯერ გვხვდება ისევე, როგორც უბადლობისა:

“რათგან თავია სიცრუე ყოვლისა უბადობისა“ (798,1).

შესაძლებელია, ამიტომ ეჭვი გაჩნდეს, რომ ესენი გადამწერის მიერ შემოტანილი ფორმებია, მაგრამ **უბადლო** ცნობილია უფრო ძველი ტექსტებიდანაც. ამავე დროს, ძირის გახმოვანების მიხედვით აშკარაა, რომ ის მეგრულ-ლაზური მეტყველებიდან არის შესული სამწერლო ენაში და დღესაც “უკუღმართი”, “უღირსი”, “უზნეირა” მნიშვნელობების გამომხატველია ისევე, როგორც ადრინდელ ტექსტებსა და “ვეფხისტყაოსანში”.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. აბულაძე, 1973 - ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.
- ბ. გიგინეიშვილი, 1978 - ბ. გიგინეიშვილი, ზ. სარჯველაძე, ნანათესაობითარი მიმართულებითისა და ნანათესაობითარი დანიშნულებითის ადგილი ძვ. ქართულისა და ქართველური ენების ბრუნვათა სისტემაში, მრავალთავი VI, თბ., 1978.
- ვ. თოფურია, 2002 - ვ. თოფურია, ზოგიერთი ბრუნის გენეზისისათვის მეგრულ-ჭანურში, შრომები II, თბ., 2002.
- ა. მარტიროსოვი, 1959 - ა. მარტიროსოვი, ჩემდა, შენდა... ტიპის ნაცვალსახელთა წარმოება და ფუნქციები ქართველურ ენებში, იკე XI, თბ., 1959.
- ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000 - ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 2000.
- ტ. ფუტყარაძე, 2009 - ტ. ფუტყარაძე, სახელის ფორმათმწარმოებელი აფიქსების ისტორიული მიმართებისათვის ქართველური ქვესისტემების მონაცემების მიხედვით, ლინგვისტური ქართველოლოგიისა და აფხაზოლოგიის პრობლემები I, 2009.
- ი. ყიფშიძე, 1994 - ი. ყიფშიძე, რჩეული თხზულებანი, თბ., 1994.
- რ. შეროზია, 2011 - რ. შეროზია, ქართველური ეტიმოლოგიური მასალისათვის VII, ქართველური მემკვიდრეობა XV, ქუთაისი, 2011.
- არნ. ჩიქობავა, 1936 - არნ. ჩიქობავა, ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, 1936.
- არნ. ჩიქობავა, 1937 - არნ. ჩიქობავა, მიმართულებითი ბრუნვის მნიშვნელობისა, წარმოებისა და ისტორიისათვის, ენიშკის მოამბე I, 1937.

REVAZ SHEROZIA

ON SOME QUESTIONS OF THE LANGUAGE OF
"THE MAN IN THE PANTHER'S SKIN"

There are some facts in the language space of "the Man in the Panther's Skin" which are in accordance with the structural elements of modern Megrelian-Lazuri speech and ancient Georgian texts.

The main subject of the article is that the roots of da, lam, sxap and majashi are given in the general literary language from Megrelian-Lazuri speech.